Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim sifatini takomillashtirish

Umarxon Yaxyoxonovich Azamov
NamDPI

Annotatsiya: Ushbu maqolada kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati, tamoyillari va ta'lim sifatini takomillashtirishdagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Bilim, ko'nikma va malakaga asoslangan an'anaviy ta'lim modelidan natijaga yo'naltirilgan kompetensiyaviy modelga o'tishning zaruriyati asoslanadi, ta'lim sifatining mazmun, jarayon va natija komponentlari yoritiladi hamda sifatni oshirishning pedagogik shart-sharoitlari taklif etiladi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv ta'lim sifatiga barqaror ta'sir ko'rsatishi uchun ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari va baholash tizimi o'zaro uyg'un tarzda o'zgartirilishi lozim.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, ta'lim sifati, ta'lim natijalari, baholash, o'qituvchi kasbiy kompetentligi, muhim kompetensiyalar

Improving the quality of education based on the competency-based approach

Umarkhon Yakhoyokhonovich Azamov
NamSPI

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the essence and principles of the competency-based approach and its role in improving the quality of education. It substantiates the necessity of transitioning from the traditional education model based on knowledge, skills, and abilities to a result-oriented competency-based model, elucidates the content, process, and outcome components of education quality, and proposes pedagogical conditions for enhancing it. The results of the analysis show that, for the competency-based approach to have a sustainable impact on education quality, the content of education, teaching methods, and the assessment system must be changed in a mutually coherent manner.

Keywords: competence, competency-based approach, quality of education, learning outcomes, assessment, teacher's professional competence, key competences

(cc) BY

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim sifati davlatlarning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylandi. Axborot hajmi tez o'sayotgan, kasblar mazmuni o'zgarib borayotgan sharoitda o'quvchi va talabadan faqat tayyor bilimlarni yod olish emas, balki o'zlashtirgan bilimini yangi vaziyatda qo'llay olish, mustaqil izlanish, jamoada ishlash va hayot davomida o'qib-o'rganish qobiliyati talab etilmoqda.

O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha qabul qilingan me'yoriy hujjatlarda ham ta'lim natijalariga, o'quvchilarning zamonaviy kompetensiyalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ta'lim sifatini xalqaro talablar darajasiga olib chiqishni asosiy vazifalardan biri sifatida belgilaydi [1; 2].

Biroq amaliyotda ta'lim sifati hamon ko'pincha o'zlashtirilgan axborot hajmi va yodlash darajasi bilan o'lchanadi. Bu esa bilim va uni amalda qo'llay olish o'rtasida tafovut yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Kompetensiyaviy yondashuv aynan shu tafovutni bartaraf etishga qaratilgan bo'lib, ta'lim sifatini takomillashtirishning dolzarb metodologik asosi sifatida qaraladi. Shu bois mazkur tadqiqot kompetensiyaviy yondashuv orqali ta'lim sifatini oshirish yo'llarini ilmiy jihatdan asoslashga bag'ishlanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

"Kompetensiya" tushunchasi xalqaro pedagogik adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi. F. Vaynert kompetensiyani shaxsda mavjud yoki o'rganish mumkin bo'lgan bilim-qobiliyatlar majmui, shuningdek muammolarni turli vaziyatlarda muvaffaqiyatli va mas'uliyat bilan hal etishga tayyorlik sifatida izohlaydi [5]. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) doirasidagi DeSeCo loyihasida kompetensiya murakkab talablarga javob berish uchun bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlarni muayyan kontekstda safarbar etish qobiliyati sifatida ta'riflanadi [6].

YUNESKOning Jak Delor rahbarligidagi xalqaro komissiyasi hisobotida XXI asr ta'limining to'rt tayanchi – bilish uchun o'rganish, ish bajarish uchun o'rganish, birga yashash uchun o'rganish va shaxs bo'lish uchun o'rganish belgilab berilgan [7]. Bu g'oyalar ta'limning vazifasi faqat bilim berish emas, balki shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash ekanini ko'rsatadi. Yevropa Parlamenti va Kengashining 2006-yildagi tavsiyasida esa umrbod ta'lim uchun sakkizta asosiy kompetensiya, jumladan ona tilida va chet tillarida muloqot, matematik va raqamli kompetensiya, o'rganishni o'rganish, ijtimoiy-fuqarolik kompetensiyasi belgilangan [8].

Rossiyalik tadqiqotchilardan A.V.Xutorskoy kompetensiyani o'quvchining muayyan faoliyat sohasidagi tayyorgarligiga qo'yiladigan oldindan belgilangan talab, kompetentlikni esa shaxsning shu talabni egallaganlik darajasi sifatida farqlaydi hamda kompetensiyalarni umummadaniy, o'quv-bilish, axborot, kommunikativ, ijtimoiy-

(cc) BY

mehnat kabi turlarga ajratadi [3]. I.A.Zimnyaya esa kompetentlikni bilim, qadriyat va tajribaga asoslangan shaxsiy sifat sifatida talqin qilib, uni ta'lim natijasining yangi mazmuni deb hisoblaydi [4]. L.S.Vygotskiy ta'limning rivojlantiruvchi xarakteri haqidagi g'oyalari orqali bilimning faoliyat va ijtimoiy hamkorlikda o'zlashtirilishini asoslagan bo'lib, bu qarash kompetensiyaviy yondashuvning psixologik poydevori sanaladi [9].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tadqiqotchilar kompetensiyaning mohiyatida bilimning amaliy faoliyatda qo'llanilishi, shaxsiy munosabat va tajriba birligi turishini e'tirof etadilar. Ayni paytda ta'lim sifatini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirishning yaxlit pedagogik shart-sharoitlari tizimli yoritilishi zarur bo'lib qolmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuvning ta'lim sifatiga ta'sirini nazariy jihatdan asoslash maqsadida bir qator metodlardan foydalanildi. Dastlab adabiyotlarni tahlil qilish metodi qo'llanilib, kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv va ta'lim sifati tushunchalariga oid xalqaro hamda milliy ilmiy manbalar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar tizimli o'rganildi. Qiyosiy tahlil metodi yordamida an'anaviy (bilimga yo'naltirilgan) va kompetensiyaviy (natijaga yo'naltirilgan) ta'lim modellari maqsad, mazmun, metod va baholash mezonlari bo'yicha solishtirildi. Yakunda tizimli tahlil va modellashtirish metodi orqali ta'lim sifatining komponentlari (mazmun, jarayon, natija) aniqlanib, ularni takomillashtirishning pedagogik shartlari tizimi ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kompetensiyaviy yondashuv - ta'lim jarayonining markaziga bilimlar hajmini emas, o'quvchining real hayotiy va kasbiy vaziyatlarda ish ko'ra olish qobiliyatini qo'yuvchi metodologik yo'nalishdir. Bunda ta'lim maqsadlari "nimani o'rgatish" emas, "o'quvchi o'rganish yakunida nimani qila oladi" degan natijaviy shaklda belgilanadi. Bilim bu yerda maqsad emas, kompetensiyani shakllantiruvchi vosita sifatida qaraladi.

An'anaviy va kompetensiyaviy modellar qiyoslanganda ularning farqi ayniqsa yaqqol ko'rinadi. An'anaviy modelda o'qituvchi bilim manbai, o'quvchi esa uni qabul qiluvchi hisoblanadi, baholash asosan mavzuni qayta so'zlab berish va nazorat ishlariga tayanadi. Kompetensiyaviy modelda esa o'quvchi faol subyekt bo'lib, o'qituvchi yo'naltiruvchi va fasilitator rolini bajaradi, muammoli vaziyat, loyiha va hamkorlikka asoslangan faoliyat markaziy o'rin egallaydi. Baholash ham shunga mos ravishda bilim ko'rsatkichlaridan faoliyat natijalari va rivojlanish dinamikasiga ko'chadi.

Ta'lim sifatini uch o'zaro bog'liq komponent birligi sifatida tavsiflash mumkin: mazmun sifati - ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va darsliklarning kompetensiyalarga yo'naltirilganligi;

(cc) BY

jarayon sifati - o‘qitish metodlari, pedagogik texnologiyalar va ta’lim muhitining o‘quvchi faolligini ta’minlashi;

natija sifati - o‘quvchilarning shakllangan kompetensiyalari va ularning hayotda qo‘llay olish darajasi.

Kompetensiyaviy yondashuv bu uch komponentni yagona maqsadga bo‘ysundirib, ularning uyg‘unligini ta’minlaydi.

Tahlil asosida ta’lim sifatini takomillashtirishning bir qator pedagogik shartlari aniqlandi. Avvalo, ta’lim mazmunini kompetensiyalar asosida qayta loyihalash zarur: o‘quv dasturlari kutilayotgan natijalar, ya’ni kompetensiyalar ko‘rsatkichlari bilan belgilanishi, fanlararo bog‘liqlik kuchaytirilishi lozim, mavzular esa ortiqcha axborot bilan yuklanmasdan, hayotiy vazifalar atrofida tashkil etilgani maqsadga muvofiq. Bu mazmun faol va interfaol metodlar orqali amalga oshiriladi: muammoli ta’lim, loyiha usuli, keys-stadi, hamkorlikda o‘qitish va rolli o‘yinlar o‘quvchida bilimni qo‘llash, tanqidiy fikrlash va muloqot ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Ushbu jarayonning samaradorligi baholash tizimiga bevosita bog‘liq. Natijalarni faqat yakuniy nazoratda emas, jarayon davomida ham kuzatib boruvchi formativ baholash, rubrikalar, portfolio va o‘z-o‘zini baholash vositalaridan foydalanish kerak; baholash mezonlari o‘quvchiga oldindan ma’lum bo‘lishi sifat uchun muhim shart hisoblanadi. Bularning barchasi o‘qituvchining kasbiy kompetentligiga tayanadi: kompetensiyani shakllantirish uchun o‘qituvchining o‘zi kompetensiyaviy yondashuvni tushunishi, dars loyihalashni, natijalarni tahlil qilishni va raqamli vositalardan foydalanishni bilishi zarur, malaka oshirish tizimi esa amaliy va tajribaga asoslangan bo‘lishi kerak.

Elektron resurslar, onlayn platformalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan iborat raqamli ta’lim muhiti individual ta’lim traektoriyasini qurish va o‘quvchining o‘rganish natijalarini kuzatish imkonini beradi. Maktab va oliy ta’lim muassasalarida ichki sifat monitoringini yo‘lga qo‘yish hamda xalqaro baholash tadqiqotlari (masalan, PISA) tajribasidan foydalanish kompetensiyalarning real darajasini aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, ijtimoiy-fuqarolik va hayotiy kompetensiyalar faqat sinf xonasida shakllanmasligi sababli, ota-onalar, mahalla va ish beruvchilar bilan hamkorlik ta’lim natijasining amaliy ahamiyatini oshiradi.

Ushbu shartlar bir-biridan ajralgan holda emas, tizim sifatida amalga oshirilgandagina samara beradi. Masalan, ta’lim mazmuni kompetensiyalar asosida yangilanib, baholash tizimi o‘zgartirilmasa, o‘quvchi va o‘qituvchi baribir an’anaviy, yodlashga yo‘naltirilgan faoliyatga qaytadi. Shuning uchun mazmun, metod va baholashning uyg‘unligi kompetensiyaviy yondashuvning eng muhim tamoyili hisoblanadi.

Ko‘rsatilgan shartlar amalga oshirilganda o‘quvchilarda o‘quv-bilish motivatsiyasi ortishi, mustaqil va tanqidiy fikrlash, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalari

(cc) BY

rivojlanishi, bilimlarni noma'lum vaziyatlarda qo'llash qobiliyati mustahkamlanishi kutiladi. Bu o'z navbatida ta'lim sifatining ham ichki (jarayon), ham tashqi (natijaning jamiyat talabiga mosligi) ko'rsatkichlarini yaxshilaydi.

XULOSA

Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim sifatini takomillashtirishning samarali metodologik asosi bo'lib, u ta'lim maqsadini bilim hajmidan o'quvchining amaliy faoliyat qobiliyatiga ko'chiradi. Ta'lim sifati mazmun, jarayon va natija komponentlarining uyg'unligida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot asosida sifatni oshirish uchun quyidagilar zarur: ta'lim mazmunini kompetensiyalar asosida qayta loyihalash; faol va interfaol metodlarni keng joriy etish; formativ baholash va rubrikalarga asoslangan baholash tizimini yo'lga qo'yish; o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini muntazam rivojlantirish; raqamli ta'lim muhitidan foydalanish; sifat monitoringini tashkil etish. Shu tariqa kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarni nafaqat bilimli, balki o'z bilimini hayotda qo'llay oladigan, mustaqil va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr).

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni (PF-5712-son, 2019-yil 29-aprel).

3. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. 2003. №2. С. 58–64.

4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // Высшее образование сегодня. 2004. №5. С. 34–42.

5. Weinert F.E. Concept of competence: A conceptual clarification // Rychen D.S., Salganik L.H. (Eds.). Defining and Selecting Key Competencies. Seattle: Hogrefe & Huber, 2001. P. 45–65.

6. OECD. The Definition and Selection of Key Competencies: Executive Summary. Paris: OECD, 2005.

7. Delors J. et al. Learning: The Treasure Within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. Paris: UNESCO, 1996.

8. Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning // Official Journal of the European Union, L 394, 30.12.2006.

9. Выготский Л.С. Педагогическая психология. Москва: Педагогика, 1991.

10. Azamov, U. (2025). Bo ‘lajak o ‘qituvchilarda ijtimoiy intellektni rivojlantirishning zamonaviy psixologik-pedagogik yondashuvlari. Filologiya va pedagogika, (13 (17)), 118-119.

11. Azamov, U. Y. (2026). Ta’lim olish va uning inson xayotidagi o ‘rni. Science and Education, 7(5), 580-585.

12. Xasanboyev, A. B. O. G. L. (2026). Pedagogika yo ‘nalishi talabalarining tarbiyaviy ish ko ‘nikmalarini STEAM yondashuv asosida rivojlantirish mexanizmi. Science and Education, 7(2), 311-317.

13. Xasanboyev, A. B. O. G. L. (2025). STEAM ta’lim texnologiyalari asosida talabalarni ilmiy faoliyatga yo ‘naltirishning innovatsion texnologiyalari. Science and Education, 6(5), 296-301.

14. Xasanboyev, A. B. O. G. L., & Azizbek, G. A. (2025). Inson psixikasining tuzilishi va uning faoliyatdagi namoyon bo ‘lishi. Science and Education, 6(12), 521-526.